

УДК: 37.018.1.042-053.2"465*00/06"-056.262:37.064.1:004.738.5

Тетяна Костенко
кандидат психологічних наук,
завідувач відділу освіти дітей з порушеннями зору
tanya_t.k@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4976-1236
Tatiana Kostenko
PhD in Psychology,
Head of the
Department of Education of Children with visual impairments

Катерина Довгопола
кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник
відділу освіти дітей з порушеннями зору
kdovgopola@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5306-4505
Kateryna Dovhopola
PhD in Pedagogy,
Senior Research Fellow Department of Education of Children with visual impairment

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
м. Київ, Україна
вул. Берлінського 9, м. Київ,
04060, Україна

Institute of Special Pedagogy and Psychology
named Mykola Yarmachenko of the National Academy of Pedagogical Sciences of
Ukraine, Kyiv Ukraine
9 Berlinsky st., Kyiv,
04060, Ukraine

**ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ
РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH VISUAL
DISORDERS OF EARLY AND PRESCHOOL AGE BY INFORMATION
AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES**

Анотація. В статті представлені результати вивчення використання інформаційно-комунікативних технологій у роботі з родинами дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору. Автори аналізують актуальну ситуацію, яка склалась в родинях під час

жорсткого карантину у 2020 та 2021 роках та вивчають можливості використання інформаційних технологій у розвитку дітей з порушеннями зору в домашніх умовах. В дослідженні описано, яким чином здійснювалася або за яких обставин не здійснювалася робота фахівців з родинами дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору, з якими проблемами стикнулися батьки, професіонали та чи готові до їх вирішення.

Метою даної статті є висвітлення напрямків роботи та презентація теоретичної бази з проблеми використання інформаційно-комунікативних технологій в умовах дистанційного психолого-педагогічного супроводу родин. Акцентовано увагу на різних рівнях і видах роботи фахівців з дітьми з порушеннями зору в умовах родинного виховання та підкреслено відсутність або недостатність дистанційної корекційної роботи з дітьми раннього віку та їх батьками.

За допомогою авторських опитувальників для фахівців і батьків виявлено актуальні проблеми, що потребують нагального вирішення. Відмічено необхідність подальшого вивчення ситуації для розробки відповідних форм, методів ІКТ у роботі з родинами дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору.

Доведено актуальність наукового дослідження питання використання ІКТ та дистанційного психолого-педагогічного супроводу, оскільки такий формат роботи буде затребуваним не тільки під час локдауну, а також в умовах сезонних спалахів хвороб, складних погодних умов, а також постійно для родин, які проживають у населених пунктах, віддалених від ІРЦ та інших освітніх закладів, родин, які через різноманітні життєві обставини не мають змоги відвідувати заклади, які надають освітні та психологічні послуги.

Зроблено висновок про гостру необхідність створення цілісної системи з використанням ІКТ для роботи з родинами дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору, яка буде сприяти вирішенню широкого кола завдань психолого-педагогічного, реабілітаційного супроводу.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології; діти з порушеннями зору; ранній вік; дошкільний вік; дистанційне навчання; опитування.

Abstract. The article presents the results of studying the use of information and communication technologies in working with families of young and preschool children with visual impairments. The authors analyze the current situation in families during the severe quarantine in 2020 and 2021 and study the possibilities of using information technology in the development of children with visual impairments at home. The study describes how or under what circumstances specialists worked with families of young and preschool children with visual impairments, what problems parents, professionals have faced and whether they are ready to solve them.

The purpose of this article is to highlight the areas of work and presentation of the theoretical basis for the use of information and communication technologies in terms of remote psychological and pedagogical support of families. Emphasis is placed on different levels and types of work of specialists with children with visual impairments in family upbringing and the absence or insufficiency of remote correctional work with young children and their parents is emphasized.

With the help of author's questionnaires for professionals and parents, current problems that need to be addressed are identified. The need for further study of the situation for the development of appropriate forms, methods of ICT in working with families of young and preschool children with visual impairments.

The urgency of scientific research on the use of ICT and remote psychological and pedagogical support is proved, as this format will be in demand not only during lockdown, but also in seasonal outbreaks, difficult weather conditions, and constantly for families living in settlements. remote from the IRC and other educational institutions, families who due to various life circumstances are not able to visit institutions that provide educational and psychological services.

It is concluded that there is an urgent need to create a holistic system using ICT to work with families of young and preschool children with visual impairments, which will help solve a wide range of tasks of psychological and pedagogical, rehabilitation support.

Keywords: information and communication technologies; children with visual impairments; early age; preschool age; distance learning; poll.

Актуальність дослідження. Сучасний період розвитку освіти характеризується посиленням ролі інформації та знання, які стають чинниками суспільного прогресу та добробуту. Розвиток інформаційного суспільства зумовлює зміни практично у всіх сферах життєдіяльності, де доступність інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) кардинально змінює способи роботи з даними, спрощує процеси отримання знань, обміну досвідом та взаємодії між людьми.

Нині українське суспільство переживає серйозні випробування, пов'язані із періодичним введенням карантинного режиму в країні, спричиненого наслідками пандемії COVID-19. У таких кризових ситуаціях фахівці, що працюють з дітьми з порушеннями зору, засвідчують збільшення проблем різного характеру у зв'язку з низьким рівнем забезпечення інформаційно-комунікативними технологіями в період дистанційного надання

консультаційних, корекційно-розвиткових та діагностичних послуг. Психологічну підтримку родинам дітей з порушеннями зору, як правило, надають в умовах нестачі ІКТ забезпечення, низького рівня корекційно-діагностичних можливостей. Ці факти змушують нас говорити про те, що питання, пов'язані з наданням психологічної допомоги родинам дітей з порушеннями зору, які знаходяться в умовах ізоляції, не можуть надалі залишатися в межах надання поодинокі допомоги батькам чи дітям. В сучасній Україні гостро постає необхідність розроблення системи дистанційного психолого-педагогічного супроводу для родини, в яких зростають діти з особливими освітніми потребами, за умови попереднього детального вивчення питання.

Актуальність дослідження. Відсутність системного підходу до створення можливостей використання інформаційно-комунікативних технологій у роботі з родинами дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору стала серйозною перешкодою для ефективної допомоги цим родинам. В умовах самоізоляції через пандемію діти з порушеннями зору не отримують належного спеціального та психолого-педагогічного супроводу, що негативно впливає на їхній розвиток, гальмуючи успішність процесів абілітації, реабілітації та інклюзії.

Нині науковцями Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України розроблено моделі дистанційного навчання осіб з особливими освітніми потребами в умовах карантину, які дають змогу працювати вдома з усім класом під керівництвом вчителя, який, в свою чергу, може стати спікером для батьків у допомозі оволодіння методами засвоєння навчальних знань. Здійснюється і чимало заходів щодо підготовки фахівців до надання психологічної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими потребами: проводяться спеціальні семінари і групи супервізійного супроводу для психологів, соціальних педагогів та представників інших суміжних професій; розробляються і розповсюджуються (переважно через соціальні мережі) методичні матеріали

інформативного і просвітницького характеру та ін. Проте у роботі з дітьми з порушеннями зору, важливою умовою є корекційно-розвиткова робота, яка має розпочинатися саме якомога раніше. Але на сьогодні не лише обмаль досліджень щодо навчання, виховання та соціалізації дітей з порушеннями зору раннього та дошкільного віку, але й зовсім відсутні роботи та напрацювання щодо використання інформаційно-комунікативних технологій в умовах дистанційної підтримки як дітей цієї категорії, так і їх батьків.

Відтак, гостро постає питання розроблення та впровадження наукових досліджень, які дадуть змогу визначити організаційно-методичні умови використання ІКТ у роботі з родинами дітей з порушеннями зору раннього та дошкільного віку.

Використання ІКТ у роботі з родинами дітей з порушеннями зору раннього та дошкільного віку в процесі дистанційної форми психолого-педагогічного супроводу є інноваційною формою підтримки, що ґрунтується, як на кращих традиційних методах супроводу, так і на нових інформаційних та інтерактивних технологіях. Водночас, означена форма є доступною для ще не для всіх верств населення і залежить від багатьох факторів у тому числі і від матеріального забезпечення, місця проживання та стану здоров'я (Lobin Henning, 2003).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В низці вітчизняних і зарубіжних досліджень посилено увагу до вирішення питань впровадження ІКТ в освітній процес дітей з особливими потребами, із урахуванням їх освітніх потреб, зокрема в працях (В. Eckert, 2009), (О. Conlan, 2001), (Н. Lobin, 2003) (В. Биков, 2012), (В. Засенко, Б. Мороз, В. Овсяник, 2018), (Л. Прохоренко, 2020) та ін.

Над питаннями розробки і застосування ефективних форм і методів роботи з дітьми з порушеннями зору працювали дослідники: В. Бочелюк, О. Безпалько, І. Грига, Е. Данієлс, Н. Жигайло, І. Зверева, І. Іванова, А. Капська, А. Колупаєва, Г. Лактіонова, М. Лукашевич, І. Мигович, Т. Семигіна,

П. Таланчук, С. Толстоухова, А. Турубарова, Л. Тюптя, М. Фірсів, О. Холостова, М. Чайковський, Є. Ярська-Смирнова та інші вчені.

Проблеми життєдіяльності дітей з порушеннями зору розглянуті у дослідженнях Г. Григор'євої, М. Земцова, Н. Кияниці, В. Мясичева, Є. Синьової, Л. Солнцевої, В. Феоктистової. Поряд із цими дослідженнями, у тифлологічній науці існує низка праць, присвячених наслідкам зорової депривації (Л. Вавіна, В. Кобильченко, Л. Куненко, О. Литвак, І. Моргуліс, Т. Свиридюк, Є. Синьова, В. Феоктистова та ін.). Автори стверджують, що в умовах зорової депривації порушується опрацювання і сприйняття інформаційного змісту пізнавального матеріалу дітьми, тому організація навчального процесу вимагає спеціального додаткового обладнання та інформатизації.

Наразі, інформатизація системи освіти покладається і на комплекс теоретичних та методологічних положень в навчанні дітей з особливими потребами: використання інформаційних технологій в умовах спеціального та інклюзивного навчання зустрічаємо у працях В. Засенко, Б. Мороз, В. Овсяник та ін.; дослідження можливостей підвищення ефективності навчання таких дітей з використанням електронних ігрових ресурсів у початковій школі – В. Биков, С. Литвинова, О. Мельник; вивчення особливостей класифікації об'єктів інформаційного поля дітьми з затримкою психічного розвитку – Л. Прохоренко, О. Романенко.

Втім, попри різні погляди щодо цієї проблеми, дослідники одностайні в тому, що використання інформаційно-комунікативних технологій сприятиме набуттю вмінь застосовувати знання у різноманітних, часом неординарних, ситуаціях, збагаченню практичного досвіду дитини з особливими освітніми потребами.

Дитина з порушеннями зору має можливості для пізнання навколишнього світу лише з опорою на збережені аналізатори. Тому численні дослідники вважають, що психічний розвиток таких дітей, формування компенсаторних процесів, активної життєвої позиції, усвідомлення і оволодіння способами

самореалізації залежить від різних умов – біологічних, соціальних, психологічних, і в першу чергу від освітніх (К. Довгопола, 2016, Є. Клопота, 2016, В. Кобильченко, 2015, Т. Костенко, 2019, О. Легкий, 2019, Є. Синьова, 2012). Вчені стверджують, що засобами використання інформаційних технологій в освіті дітей з порушеннями зору створюються сприятливі умови для їх навчання в усіх освітніх закладах, незалежно від форм власності, доступу до освітніх послуг, активної участі у житті суспільства та ін.

Незважаючи на численні наукові розвідки, питання використання ІКТ у роботі з родинами дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору залишається відкритим та недостатньо розробленим. На думку вчених, успішність у навчанні дітей з порушеннями зору залежить від навчального середовища, у якому знаходиться дитина, від корекційно-розвивальної спрямованості змісту навчання, що має передбачати розвиток процесів компенсації, виправлення і відновлення порушених функцій, пошук потенційних можливостей у розвитку та здобутті знань дітей з порушеннями зору. У цьому контексті, саме використання ІКТ дає змогу дітям навчатися відповідно до їх індивідуальних особливостей та можливостей, навіть дистанційно.

Мета статті. Полягає у окресленні результатів вивчення використання ІКТ у роботі з родинами дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору в умовах дистанційного психолого-педагогічного супроводу.

Процедура дослідження. Аналіз теоретичних досліджень свідчить, що питання використання ІКТ у роботі з родинами дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору постало гостро саме в період, коли освітні заклади були змушені перейти на дистанційне навчання. В цей період під загрозою опинилося не лише організація навчально-виховного процесу для дітей, а й продовження консультаційної, корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями зору в домашніх умовах. Зважаючи на те, що для забезпечення доступності освіти дітей з порушеннями зору необхідне використання спеціальних приладів, які є

одним із шляхів компенсації зорової депривації, каналом зв'язку з навколишнім середовищем, провідником інформації, постає питання вивчення ІКТ у роботі з родинами дітей з порушеннями зору раннього та дошкільного віку (Шуневич Б. І., 2011).

На нашу думку, розроблення і застосування гнучких стратегій і методик, із застосуванням сучасних інформаційно-комунікативних технологій, які б враховували індивідуальні особливості родин з дітьми раннього та дошкільного віку з порушеннями зору, зможе вирішити вище озвучені питання щодо подальшого дистанційного психолого-педагогічного супроводу.

Слід зауважити, ІКТ виступають як потужні засоби, за допомогою яких дитина з порушеннями зору зможе завжди отримувати супровід фахівців у різних ситуаціях. Використання інформаційних технологій сприяє розвитку у дітей порушеннями зору мислення, пам'яті, здатності до самоорганізації та співтворчості, підвищує навчальну мотивацію, а отже, рівень їх соціалізації (В. Засенко, 2018), (Б. Шуневич, 2011).

Вчені приходять до загального висновку про те, що інформаційні технології позитивно впливають на процес навчання і виховання насамперед тому, що змінюють схему передачі знань і методи навчання (Conlan Owen 2001), (В. Засенко, 2018). Водночас впровадження таких технологій у систему освіти дітей з порушеннями зору ґрунтується на застосуванні спеціального устаткування, програмних і апаратних засобів, систем обробки інформації, спеціальних прийомів навчання тощо. Наукових досліджень з використання ІКТ для дітей даної нозології раннього та дошкільного віку зовсім обмаль, що вимагає від науковців детального та активного втручання.

Методи дослідження. Експериментальна робота проводилася у три етапи. На першому етапі розроблявся опитувальники з відкритими та закритими запитаннями для фахівців, які працюють з дітьми з порушеннями зору та для батьків, бабусь і дідусів, опікунів або інших осіб, які безпосередньо займаються доглядом, розвитком та вихованням дітей з порушенням зору віком від народження до 7-8 років в домашніх умовах

Метою опитування було з'ясування актуальної ситуації, яка склалась в родинях та спільнотах фахівців під час жорсткого карантину у 2020 та 2021 роках, можливостей використання інформаційних технологій у розвитку дітей з порушеннями зору, виявлення актуальних проблем, що потребують нагального вирішення.

Другий етап передбачав розповсюдження опитувальників в соціальних мережах, збір даних. На третьому етапі всі отримані дані опрацьовувалися та оброблялися, в т.ч. було використано кутове перетворення Фішера.

Результати дослідження. На опитувальник для фахівців було отримано 157 відповідей, серед них 56,7% педагогів, 30,6% корекційних педагогів, 9,6% психологів, 3,2% спеціалістів зазначили, що поєднують кілька функцій, 3,2% – обрали відповідь «Ваш варіант». Зазначимо, що жоден із фахівців не обрав пункт «спеціаліст із раннього втручання», що, на нашу думку, є підтвердженням факту гострого дефіциту таких спеціалістів в Україні.

Серед опитуваних 17,2% працюють з дітьми раннього віку, а 82,8% з дітьми дошкільного віку. При цьому 11,5% серед усіх спеціалістів мають справу з дітьми і раннього, і дошкільного віку.

З усіх опитаних 84,1% під час локдауну у 2020 році працювали з дітьми з порушеннями зору в онлайн-форматі з використанням ІКТ, відповідно 15,9% не робили цього. Це свідчить про те, що переважна більшість фахівців змогли досить швидко (не можемо стверджувати, що комфортно та/або ефективно) перейти до нового формату роботи. На нашу думку, це пов'язано з тим, що освіта дітей з особливими освітніми потребами в Україні наразі перебуває у стадії розвитку та реформування. Більшість спеціалістів постійно шукають нових технологій та методів роботи, відвідують різноманітні навчальні заходи та відкриті до нового, тому потенційно готові до швидкої реакції на зміни.

Втім зазначимо, що тільки 51,6% опитуваних проводили онлайн-заняття (різного формату) з усіма своїми учнями (клієнтами), натомість у 48,4% фахівців були родини, з якими не було відповідних занять. Причини такої

відмінності можуть бути різними, наприклад, неготовність родин до роботи у новому для них форматі, відсутність технічних можливостей та інші.

На запитання «Який формат роботи ви використовували?» ми отримали наступні відповіді (зазначимо, що один анкетований міг обрати кілька пунктів відповідей, якщо використовував різні форми): 74,5% проводили онлайн-консультації для батьків (чи осіб, які опікуються доглядом, вихованням та розвитком дітей з порушеннями зору); 50,3% проводили онлайн-заняття безпосередньо з дітьми; тільки 10,8% розбирали домашнє відео та надавали відповідні консультації за його результатами; 73,2% надсилали завдання, які батьки самостійно виконували вдома разом з дітьми; 70,1% надавали консультації по телефону. Окремо вкажемо, що 4,5% опитуваних зовсім не використовували дистанційний формат та 12,1% обрали пункт «інше». Зазначимо, що останні два показники близькі до показника у 15,9% спеціалістів, які не працювали з дітьми з порушеннями зору в онлайн-форматі. При цьому під пунктом «Інше» можуть бути такі варіанти, як «зустрічалися на вулиці під час прогулянки», «надавали домашні візити», «приймали дитину вдома для приватного заняття» або інші.

Серед опитаних 89,8% надавали допомогу (різноманітного формату, не тільки з використанням ІКТ) родинам та дітям під час жорсткого карантину та локдауну у 2020 році. Тільки 10,2% зовсім не працювали з родинами у той період.

На питання, чи змінилось ситуація з використанням ІКТ під час локдауну на початку 2021 року, 56,7% відповіли ствердно, а 43,3% відповідно – заперечно.

На питання про те, що саме було найбільшою перешкодою та викликом під час організації роботи з використанням ІКТ, було отримано наступні відповіді (опитувані могли дати кілька відповідей): 61,1% зазначили про відсутність матеріально-технічної бази або ускладнений доступ до неї (в т.ч. поганий інтернет-зв'язок) у фахівців; 27,4% відсутність методичної допомоги з питань роботи з дітьми з порушеннями зору раннього та дошкільного віку у

онлайн-форматі; 76,4% відсутність безпосереднього контакту (в т.ч. і тактильного) дитини із спеціалістом; 17,8% психологічні бар'єри, які вони відчували через необхідність переходу на новий формат роботи; 68,2% відзначили неготовність родин до такої роботи; 3,8% обрали пункт «Інше». Отже, спеціалісти найбільшими перешкодами вважають відсутність безпосереднього контакту з дитиною та неготовність родин до переходу до роботи з ІКТ. Зазначимо, що подоланню цих проблем, а також психологічних бар'єрів самих фахівців могли би сприяти проведення тренінгів, семінарів та наявність відповідної навчально-методичної літератури. Щодо питання про відсутність достатньої матеріально-технічної бази, то вирішити його у межах психології чи педагогіки неможливо, даним питанням повинні опікуватися відповідні структури, в т.ч. і державні.

Цікаво порівняти вище описані відповіді з відповідями на питання про те, що було найбільшою перешкодою та викликом під час організації роботи з використанням новітніх технологій для родин дітей з порушеннями зору (на думку фахівців): 61,1% відзначили відсутність матеріально-технічної бази або ускладнений доступ до неї (в т.ч. поганий інтернет-зв'язок) у родин; 65,6% відсутність вільного часу у батьків (чи осіб, які їх замінюють); 43,9% психологічні бар'єри, які відчували батьки під час переходу на новий формат; 9,6% обрали пункт «Інше». Отже, бачимо, що родини теж мали низку бар'єрів для реалізації освітньо-виховного процесу за допомогою ІКТ, частину яких можливо подолати у межах психології і педагогіки, а частину – ні.

На думку опитаних фахівців, родини, в яких зростають з діти з порушеннями зору, найбільшої допомоги під час локдауну потребують у наступних напрямках (маються на увазі ті питання, де актуальною може бути підтримка педагога чи психолога): 78,2% допомоги в організації розвивальних, корекційних та навчальних занять; 40,4% консультацій щодо організації повсякденних побутових питань щодо догляду та виховання дітей; 30,8% допомоги у підтриманні позитивного мікроклімату в родині в цілому; 7,7% іншої допомоги.

На запитання чого найбільше не вистачає особисто опитуваному фахівцю для того, щоб розпочати проводити консультації та заняття з використанням ІКТ або підвищити їх ефективність, було отримано наступні відповіді: 68,8% потребують покращення матеріально-технічної бази (в т.ч. якісного інтернет-з'язку); 68,8% не вистачає бажання та готовності родин працювати в онлайн-форматі; 35% хотіли би отримати науково-методичну підтримку; 22,3% відчують потребу у психологічній підтримці від освітньої спільноти (супервізій, обміну досвідом з колегами тощо); 12,7% подолання власних психологічних бар'єрів та більше впевненості у собі; 6,4% обрали пункт «Інше».

На запитання щодо перспективності подальшого розвитку та використання ІКТ в організації консультацій та занять з родинами дітей з порушеннями зору 75,8% відповіді ствердно, 24,2% опитуваних не вважають цей формат перспективним. На нашу думку, даний аспект дослідження потребує більш детального вивчення для з'ясування тих причин, які спеціалісти вважають значною перешкодою для використання ІКТ у роботі з родинами та дітьми та можливості їх подолання.

Також потрібно зазначити, що у відповідях на відкрите запитання щодо того, що саме хвилює фахівців у контексті використання ІКТ у роботі з дітьми з порушеннями зору, багато з них зазначили, що гостро постає питання збереження зору дітей, а також відсутність конференцій (семінарів, лекцій) в т.ч. в онлайн форматі для батьків та спеціалістів, які змушені були швидко пристосовуватися до змін.

Паралельно з анкетною для спеціалістів була відкрита і анкета для батьків (або осіб, які їх замінюють). На цей опитувальник відповіло 182 особи. З них 97,3% виховують дитину з порушеннями зору, і тільки 2,7% незрячу дитину. За віком відповіді поділилися наступним чином: 0,5% батьків дитини від народження і до 1 року; 7,7% від року до трьох; 24,7% мають дитину четвертого року життя; 33,5% п'ятого року життя; 33,5% виховують 5-6 річну дитину, 33,5% 7-8 річну. Таким чином, можемо побачити, що активність

батьків та їх потреба у заняттях із спеціалістом зростає по мірі дорослішання дитини.

При цьому на питання щодо того, чи отримує дитина спеціалізовану психологічну чи/або педагогічну допомогу у ЗДО, ІРЦ або іншим чином, ствердно відповіли 51,6% респондентів, відповідно 48,4% не отримують такої допомоги. Отже, бачимо, що охоплення спеціалізованою допомогою дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями зору наразі не є достатнім. Близько половини дітей даної категорії та їх родини не отримують допомоги тифлопедагога чи корекційного педагога, спеціального психолога тощо.

Серед опитаних батьків 47,8% відчували підвищену тривожність, безпорадність, напруження під час локдауну. А 58,2% відзначили, що в родині виникли додаткові труднощі у вихованні та розвитку дитини. Серед складнощів було зазначено, як проблеми матеріального та технічного характеру, так і організаційного, психологічного. Багато батьків скаржились на брак вільного часу (про що згадували і спеціалісти), підвищену тривожність у дітей і батьків, підвищену істеричність малюків, погану якість дистанційних занять та ті труднощі, які відчували діти під час таких занять, нестачу живого спілкування тощо. Окремим пунктом варто згадати погіршення самопочуття дітей, пов'язане із навантаженням на зір, зокрема почервоніння та біль в очах. Усі ці моменти свідчать про те, що родини дітей з порушеннями зору гостро потребують інформаційної та психологічної підтримки у ряді питань, в т.ч. і організації занять і дозвілля з використанням ІКТ.

На запитання щодо того, чи під час жорсткого локдауну у 2020 році отримувала родина спеціалізовану психологічну чи/або педагогічну підтримку у дистанційному форматі, ствердно відповіли 52,7% опитаних. Відповідно 47,3% не отримували такої підтримки.

Серед тих родин, які отримували спеціалізовану психологічну чи/або педагогічну підтримку у дистанційному форматі, найчастіше зустрічались

(опитувані мали змогу обрати кілька пунктів): виконання вправ та завдань, які надсилав спеціаліст (45,1%); онлайн заняття з дітьми (34,1%); консультації по телефону (25,8%); онлайн консультації батьків (22%); розбір домашнього відео та подальша консультації за його результатами (9,3%); пункт «Інше» обрали 3,3%.

Серед тих родин, які працювали зі спеціалістами з допомогою ІКТ, 43,5% вважають такий формат ефективним для своєї дитини, 43,5% не змогли визначитися з цим питанням, і тільки 13% вважають, що він не був ефективний для їх дитини. Бачимо, що доволі значна частка батьків та дітей мають певні труднощі та перешкоди, які заважають повноцінній реалізації освітнього процесу засобами ІКТ. Питання їх подолання потребує подальшого вивчення.

Серед опитуваних 51,1% зазначили, що у 2021 році ситуація із отриманням спеціалізованої психологічної чи/або педагогічної підтримки у дистанційному форматі під час жорсткого локдауну змінилась на краще, відповідно 48,9% не помітило таких змін. Зазначимо, що ці цифри не суттєво відрізняються від відповідей фахівців на те саме запитання.

На запитання щодо того, чи хотіли би батьки отримувати спеціалізовану психологічну чи/або педагогічну допомогу у дистанційному та/або очному форматах з використанням ІКТ у майбутньому, 56,6% відповіли ствердно, 31,1% ще не визначились, 12,1% не хотіли би такого. Отже, більшість батьків бачать перспективність для своїх дітей застосування ІКТ у освітньому форматі, проте частка тих, хто має сумніви і побоювання також є досить великою.

На думку опитаних, найбільше родини, в яких зростають діти з порушеннями зору, потребують під час локдауну допомоги у наступних напрямках (маються на увазі ті питання, де актуальною може бути підтримка педагога чи психолога): 77,5% допомоги в організації розвивальних занять; 22,5% консультацій щодо організації повсякденних побутових питань, догляду та вихованню дітей; 18,1% допомоги у підтриманні позитивного мікроклімату в родині в цілому; 16,5% обрали пункт «інше». Бачимо, що переважна більшість

родин, в яких зростають діти з порушеннями зору, гостро потребують допомоги у цілому ряді питань, тож відповідно постає актуальність організації такої допомоги.

Порівняємо дані відповіді з відповідями спеціалістів. Співставляючи дані обох груп щодо потреби родин у допомозі в організації розвивальних занять (спеціалісти 78,2%, батьки 77,5%) бачимо, що немає достовірної різниці між обома групами у даному питанні ($\varphi^* = 0.046$).

Натомість, щодо потреби родин у консультаціях в організації повсякденних побутових питань, догляду та вихованню дітей (спеціалісти 40,4%, батьки 22,5%) та потреби у допомозі підтримання позитивного мікроклімату в родині в цілому (спеціалісти 30,8%, батьки 18,1%), то думки спеціалістів і батьків на це питання відрізняються ($\varphi^* = 3.516$ та $\varphi^* = 2.69$ відповідно). Частка спеціалістів, які впевнені у тому, що родини потребують допомоги в обох питаннях більша, ніж частка батьків, які думають так само. Це може бути обумовлено кількома причинами, наприклад: фахівці не досить добре знають і розуміють повсякденне життя родин з дітьми з порушеннями зору; члени родини вважають свій повсякденний побут та родинний мікроклімат нормальним, прийнятним, а фахівець має іншу думку щодо цього, вважає, що щоденні ритуали та справи, сімейне спілкування потребують змін на краще тощо. Також можливо, що між родинами і спеціалістами відсутній достатньо тісний та відвертий контакт, немає чесних обговорень невдач та успіхів. Дане питання потребує окремого вивчення.

На думку опитаних батьків найбільшою перешкодою та викликом під час організації роботи з використанням ІКТ для родини були: 65,9% відзначили відсутність безпосереднього контакту (в т.ч. і тактильного) дитини із спеціалістом; 32,4% відсутність матеріально-технічної бази або ускладнений доступ до неї (в т.ч. поганий інтернет-зв'язок); 20,3% психологічні бар'єри, які вони відчували під час переходу на новий формат; 17% неготовність спеціалістів до роботи у дистанційному форматі; 13,7% обрали пункт «інше».

Порівнюючи відповіді обох груп щодо відсутності безпосереднього контакту (в т.ч. і тактильного) дитини із спеціалістом як найбільшої перешкоди (76,4% спеціалістів, 65,9% батьків) бачимо, що відчутність безпосереднього контакту спеціаліста і дитини стала більшою проблемою саме для спеціалістів ($\varphi^* = 2.139$), хоча є значна частка батьків, які її зазначили. На нашу думку, значущість даної перешкоди для спеціалістів визначається особливостями роботи з дітьми з порушеннями зору і віковими особливостями раннього та дошкільного віку. Також на різницю між впливими той факт, що саме фахівці не мали безпосереднього контакту з дитиною, в той час, як у батьків він був.

Складнощі, які виникали через відсутність матеріально-технічної бази або ускладнений доступ до неї (в т.ч. поганий інтернет-зв'язок) у родин, зазначили 61,1% спеціалістів та 32,4% батьків. Можемо помітити, що серед перших відчутно більша частка тих, хто вважає, що це стало для родин серйозною перешкодою для занять з використанням ІКТ ($\varphi^* = 5.362$). Така різниця у частках може бути пояснена тим, що серед родини, які мають ускладнений доступ до інтернету, значна кількість не змогла взяти участь у цьому опитуванні.

Розбіжності є і у поглядах щодо психологічних бар'єрів, які відчували батьки під час переходу на новий формат (43,9% спеціалістів, 20,3% батьків). Фахівці значно частіше відмічали психологічні бар'єри у родин ($\varphi^* = 4.71$). Така відмінність може пояснюватися кількома причинами: наприклад тим, що людина часто схильна оцінювати себе та інших по-різному, навіть з одного і того ж питання. Також, можливо, спеціалісти зосереджувались на роботі з дітьми і не змогли оцінити вірно стан та готовність родин до роботи з ІКТ. Також допустима відсутність повноцінного контакту та, відповідно, чесного та відвертого обговорення тих проблем, які виникли у обох груп опитаних під час дистанційних занять. Для з'ясування причин, це питання потребує подальшого вивчення.

Серед опитаних родин вважають найбільш ефективним для своєї дитини наступні формати дистанційної роботи: 54,1% відзначили онлайн-заняття з

використанням ІКТ; 34,3% зйомку відео з подальшим розбором та консультацією психолога (педагога); 22,1% консультації у телефонному режимі; 19,3% виконання завдань психолога (педагога) без використання зворотного зв'язку через ІКТ; 18,2% отримання завдань та написання звітів через електронну пошту; 13,3% обрали пункт «інше».

Серед відповідей на відкрите запитання щодо того, що найбільше хвилює батьків щодо зазначеної теми, очікувано було зазначено про: побоювання щодо зниження гостроти зору через користування гаджетами, неможливість отримання спеціалізованих лікувальних процедур, призначених офтальмологом; відсутність спеціальних навчальних занять для спеціалістів та батьків з організації онлайн-навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу останніх досліджень і публікацій можливо зробити висновок, що актуальність використання ІКТ для здійснення дистанційного психолого-педагогічного супроводу родин, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами, зростає у зв'язку з глобальними змінами у світі та Україні. Водночас така категорія дітей, як діти з порушеннями зору раннього та дошкільного віку, їх родини та фахівці, які з ними працюють, недостатньо досліджена у даному контексті.

Можемо зробити також висновок, що діти з порушеннями зору дошкільного віку недостатньо повно охоплені спеціалізованою психолого-педагогічною допомогою. Особливо гостро помітна нестача такої допомоги для дітей раннього віку.

Під час локдаунів у 2020 та 2021 роках психологічно-педагогічну допомогу з використанням ІКТ отримували не всі родини, в яких виховуються діти з порушенням зору дошкільного віку. Також зазначимо, що у фахівців перехід на дистанційний формат роботи відбувся дещо легше, ніж у батьків. Проте обидві групи мали низку проблем та перешкод на цьому шляху. Ці проблеми носили, як матеріальний та технічний характер, так і організаційний та психологічний. Не всі виявлені проблеми можливо подолати у межах

психології та педагогіки. Частина з них для вирішення потребує прийняття рішень на державному рівні.

Більшість фахівців та батьків вважають, що використання ІКТ для здійснення дистанційного психолого-педагогічного супроводу родин, в яких виховуються діти з порушеннями зору, є перспективним. Зазначимо, що батьки мають більше сумнів щодо цього питання, ніж спеціалісти.

Гостро актуальною є створення системи допомоги і батькам, і фахівцям щодо питань організації дистанційного психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями зору. Необхідно розробити, апробувати та впровадити загальні підходи та окремі методики освітнього та, зокрема, і корекційного процесу з використанням ІКТ. Особливу увагу варто приділити зменшенню складнощів, які виникають у даної категорії дітей та фахівців, які працюють з ними, що виникають через відсутність безпосереднього (в т.ч. тактильного) контакту.

Зазначимо, що дане дослідження показує, що подальшого вивчення потребує ціла низка питань, зокрема: питання налагодження взаємодії фахівців та батьків під час дистанційного формату роботи; виявлення та подолання психологічних бар'єрів під час використання ІКТ в обох групах; збереження зору у дітей та профілактика його порушень, а також профілактика загального психологічного виснаження у дітей, батьків та фахівців під час дистанційної роботи та ізоляції; дослідження підвищення ефективності використання ІКТ у роботі з родинами, які виховують дітей з особливими освітніми потребами тощо.

Зазначимо, що наукове дослідження питання використання ІКТ та дистанційного психолого-педагогічного супроводу, на нашу думку, є актуальним і перспективним. Оскільки такий формат роботи буде затребуваним не тільки під час локдауну, а також в умовах сезонних спалахів хвороб, складних погодних умов, а також постійно для родин, які проживають у населених пунктах, віддалених від ірц та інших освітніх закладів, родин, які через різноманітні життєві обставини не мають змоги відвідувати заклади, які надають освітні та психологічні послуги.

Література

1. Eckert B., Gröber S. (2009) Distance Education in Physics via Internet. American journal of Distance Education. – Vol. 23. No. 3. – P. 125-138.
2. Conlan Q., Hockemeyer C., Lefrere P., Wade V. und Dietrich A. (2001) Extending Educational Metadata Schemas to describe Adaptive Learning Resources. Proceedings of the twelfth ACM Conference on Hypertext and Hypermedia. -Association for Computing Machinery. – New York. – pp. 161-162.
3. Lobin H., Stührenberg M. and Georg Rehm. (2003) Earning und offene Standards. Einsatz XML-strukturierter Lernobjekte.
4. Биков В. Ю. (2012) Інноваційний розвиток засобів і технологій систем відкритої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. №29. – С. 32-40.
5. Бабяк О. О., Прохоренко Л. І., Баташева Н. І. (2020). Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: стратегія реалізації. Вісник національної академії педагогічних наук України. Том. 2. № 1. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/55>.
6. Вавіна Л. С. (2010) Науково-методичні засади дошкільного навчання дітей з порушеннями зору. Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки №3(11). С. 6-18.
7. Довгопола К.С. (2016) Рельєфне малювання як шлях до інтеграції у візуальну культуру для незрячих дітей. Особлива дитина: навчання і виховання. – № 4. – С. 52–58.
8. Засенко В.В., Колупаєва А.А., Мороз Б.С., Овсяник В.П. (2018). Використання інформаційних технологій в умовах спеціального та інклюзивного навчання дітей зі слухомовленнєвими порушеннями. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/711574/>
9. Клопота Є. А. (2016) Особливості психологічного супроводу людей з вадами зору в умовах інклюзивного простору. Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. – № 1. – С. 92–98.
10. Кобильченко В. В. (2015) Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Монографія. Полтава: тов. «Фірма «техсервіс».
11. Костенко Т.М., Гошовський В.І. (2019) Тифлоприлади в освітньому процесі: роль, функції, забезпечення. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Вип. 14. – С. 91-95.
12. Легкий О.М. (2019) Особливості формування інформаційно-комунікативної компетентності учнів з порушенням зору. Збірник наукових праць «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови». – Вип. 15. – С. 188-200.
13. Синьова Є. П., Власенко С. Б. (2012) Дослідження особливостей формування образу фізичного я в умовах глибокої зорової деривації. [Електронний ресурс] Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекц. педагогіка та спец. психологія. – Вип. 21. – С. 428–436.
14. Шуневич Б. І. (2011) Порівняльний аналіз ранніх зарубіжних теорій дистанційного навчання. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і Психологія. № 2 (2). С. 105-108.

References

1. Eckert B., Gröber S. (2009) Distance Education in Physics via Internet. American journal of Distance Education. – Vol. 23. No. 3. – P. 125-138 (in USA).
2. Conlan Q., Hockemeyer C., Lefrere P., Wade V. und Dietrich A. (2001) Extending Educational Metadata Schemas to describe Adaptive Learning Resources. Proceedings of the twelfth ACM

Conference on Hypertext and Hypermedia. -Association for Computing Machinery. – New York. – pp. 161-162 (in USA).

3. Lobin H., Stührenberg M. and Georg Rehm. (2003) Earning und offene Standards. Einsatz XML-strukturierter Lernobjekte (in Germany).
4. Bykov V. Yu. (2012) Innovatsiinyi rozvytok zasobiv i tekhnolohii system vidkrytoi osvity [Innovative development of means and technologies of open education systems]. Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems. №29. – P. 32-40 (in Ukrainian).
5. Babiak O. O., Prokhorenko L. I., Batasheva N. I. (2020). Psykholohichniy suprovid ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy: stratehiia realizatsii [Psychological support of children with special educational needs: implementation strategy]. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Vol. 2. № 1. [Electronic resource] Access mode: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/55>.
6. Vavina L. S. (2010) Naukovo-metodychni zasady doshkilnoho navchannia ditei z porushenniamy zoru [Scientific and methodological principles of preschool education of children with visual impairments]. Socio-psychological problems of typhlopedagogy №3 (11). P. 6-18 (in Ukrainian).
7. Dovhopola K.S. (2016) Reliefne maliuvannia yak shliakh do intehratsii u vizualnu kulturu dlia nezriachykh ditei [Relief drawing as a way to integrate into visual culture for blind children]. Special child: education and upbringing. – № 4. – P. 52–58 (in Ukrainian).
8. Zasenko V.V., Kolupaieva A.A., Moroz B.S., Ovsianyk V.P. (2018). Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii v umovakh spetsialnoho ta inkluzyvnoho navchannia ditei zi slukhomovlenniemy porushenniamy [Use of information technologies in the conditions of special and inclusive education of children with hearing and speech disorders]. Access mode: <https://lib.iitta.gov.ua/711574/>
9. Klopotya Ye. A. (2016) Osoblyvosti psykholohichnoho suprovodu liudei z vadamy zoru v umovakh inkluzyvnoho prostoru [Features of psychological support of people with visual impairments in an inclusive space]. Current issues of pedagogy, psychology and vocational education. – № 1. – P. 92–98 (in Ukrainian).
10. Kobylchenko V. V. (2015) Psykholohichniy suprovid ditei doshkilnoho viku z porushenniamy zoru [Psychological support of preschool children with visual impairments]. Monograph. Poltava: Techservice Company (in Ukrainian).
11. Kostenko T.M., Hoshovskiy V.I. (2019) Tyflopriklady v osvitynomu protsesi: rol, funksi, zabezpechennia. [Typhoons in the educational process: role, functions, support]. Education of people with special needs: ways of development. N. 14. – P. 91-95 (in Ukrainian).
12. Lehkyi O.M. (2019) Osoblyvosti formuvannia informatsiino-komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv z porushenniam zoru. [Features of formation of information and communicative competence of students with visual impairment]. Collection of scientific works "Education of people with special needs: ways of development". – N. 15. – P. 188-200 (in Ukrainian).
13. Synova Ye. P., Vlasenko S. B. (2012) Doslidzhennia osoblyvosti formuvannia obrazu fizychnoho ya v umovakh hlybokoi zorovoï deryvatsii. [Research of features of formation of an image of physical self in the conditions of deep visual derivation]. Scientific journal of NPU named after MP Dragomanova. Series 19. Correctional pedagogy and special psychology. – N. 21. – P. 428–436 (in Ukrainian).
14. Shunevych B. I. (2011) Porivnialnyi analiz rannikh zarubizhnykh teoriï dystantsiinoho navchannia. [Comparative analysis of early foreign theories of distance learning]. Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Series: Pedagogy and Psychology. № 2 (2). Pp. 105-108 (in Ukrainian).